

moralna drama tega razdobja. Če bodo izobraženci komunisti moralno poraženi, če ne bodo imeli moči in poguma, da prevzamejo odgovornost za usodo revolucionarne marksistične resnice, bo to naše razdobje razdobje poraženega humanizma.

Ta odgovornost je danes komunistični imperativ; močno mora biti zastopana v ustvarjanju izobražencev.

4

Nekatera splošna humanistična, komunistična »vzgojna« prizadevanja socialistične države so tudi moja intelektualna prizadevanja. Taka soglasnost je najpogostejša. Glede tistih »vzgojnih« prizadevanj, ki so dnevno-aktualnega in prakticističnega značaja ali ki ne segajo na literarno območje, pa si lastim pravico, da jih ne štejem za svoj intelektualni problem in se ne zavzemam zanje.

Razvoj socialističnih družbenih odnosov v moji deželi ni ne končan ne popoln. Obstajajo nesporazumi in razločki pri gledanju na konkretna življenjska vprašanja. In to je dobro. Obstajajo družbeni pogoji in sredstva, da lahko javno branim taka svoja pojmovanja in razločke. V svojem literarnem življenju doslej nisem prišel v spor s politiko komunistične partije, z Zvezo komunistov Jugoslavije. Zveza komunistov Jugoslavije od mene, komunistična in pisatelja, nikoli ni zahtevala česa, kar bi bilo v nasprotju z mojo umetniško in komunistično vestjo. Vzemimo abstraktno, da bi tak položaj nastal; tedaj ne bi zatajil svojih pogledov in prepričan sem, da me tudi ne bi razglasili za izdajalca socializma.

Dobrica Ćosić

(S pisateljevim dovoljenjem prevedel J. G.)

POLEMIKA

PREVAJALČEVA EPISTOLA BRANKU RUDOLFU

Dragi tovariš profesor,

ravnokar sem dobil v roke zadnjo številko »Naše sodobnosti« in v nji prebral tudi Tvojo kritiko o mojem prevodu obeh delov »Henrika IV«. Najprej prav lepa hvala za hvalo, ki si jo izrekel o nekaterih straneh mojega prevoda, pa še za to, da si se skušal poglobiti vanj — vendar samo skušal, kajti zares poglobil se le nisi.

Recimo: zameriš mi, da rabim besedo »smel«, ne da bi povedal, kaj meniš o sledečem pojasnilu prof. A. Bajca v njegovi zelo, morda celo preveč pohvalni oceni mojega prevoda (Jezik in slovstvo 1. III, št. 5): »S posebnim namenom (namreč Bor) rabi *smel* poleg *drzen*: *Mlad pa drzen, smel kakor on*. Vidi se, da daje pojmu drug pomenski obseg, saj pravi: *Smelosti pravite predrznost*.«

To je na videz nepomembna podrobnost v prevodu, vendar samo na videz. Resnica je namreč, da bi šli predaleč v svoji vnemi za čisto slovenščino, če

bi skušali izločiti iz nje vse tiste slovanske izposojenke, ki so v teku časa dobile pri nas drug pomenski obseg kakor naši domači sinonimi. Kdor bi terjal od prevajalca, naj rabi n. pr. za angleške izraze *courageous, brave, bold, audacious, hardy, daring, valiant, heroic, hazardous, risky* idr., samo tiste besede, ki so zanesljivo slovanskega izvora, bi ga spravil v hudo zadrego, saj bi od njega terjal, naj osiromaši izrazno bogastvo preveda in s tem poda tudi napačno podobo o izraznem bogastvu originala. Podobno je tudi z drugimi slovanskimi izposojenkami, ki mi jih zameriš Ti, a jih Slovenski pravopis dovoljuje. Vzemimo besedo *utvara*. *Prikazen, strašilo, zdelo, slepilo* imajo drug pomenski obseg kakor *utvara*, zato včasih ne moreš mimo nje, čeprav bi rad. Samostalniki iz besede *domišljati si* je pač dobil drug pomen (domišljija — fantazija) zato je na njegovo mesto stopila izposojenka *utvara*. Potemtakem bi moral Tvoj očitek glede *utvare* leteti na drug naslov: ne na mojo površnost v izbiri besedišča ob prevodu »Henrika IV.«, pač pa na zakonitost v razvoju jezika, v katerega prevajam. Povsem nerazumljivo pa mi je, zakaj naj bi take besede, kakor je *utvara*, dišale, kakor meniš Ti, po polpretekli dobi ali salonu. Ne, dragi profesor, *utvara* in *utvare* so še vedno žive. Tudi danes in zunaj salonov. In mislim, da nisem daleč od resnice, če zapišem, da spada mednje tudi tisto, kar si Ti zapisal o *utvari*.

Toliko o izposojenkah, ki mi jih očitaš. In ker smo že pri njih, naj ponovim, kar je povedal Goethe o istem vprašanju. Moč jezika po njegovem mnenju ni v izločanju, temveč v asimiliranju tujega. Mislim, da je ta sodba velikega oblikovalca nemškega jezika takšna, da bi se morali ob njej zamisliti vsi pretirani puristi. Nisem vedel, da spada mednje tudi Ti. Vendar po tem, da mi razen slovanskih izposojenk (ki pa jih je v mojem prevodu zelo malo) očitaš tudi vulgarizme, kakor so *pillhar, soldat*, vse od njene *branže, jaga*, in to v prevodu takšnega besedila, kakor je »Henrik IV.«, sklepam, da si zašel mednje. Res je, da Te moti *jaga* zato, ker baje stoji »čisto nenadoma v knjižnem, neobarvanem govoru«, vendar ne vem zakaj — saj sem jo uporabil ravno zato, da bi ta knjižni govor obarval! In obarval ga nisem samo s temi vulgarizmi, ampak še z dolgo vrsto drugih! Kako pa naj govore taki ljudje, kakor so boter Molk, mojster Gumpec, Jurij Lakota, gospa Putka Tutka, da bratovščine svetega Zmikavta sploh ne omenjam? »Seveda si ta gospoda sme privoščiti več kakor pogovorni jezik.« pravi Bajec in hudomušno dodaja: »O muza, zatisni sramežljiva ušesa, ko se zmerjajo poba, barigla, vampež, teleban, falot tvoje sorte, kmetavz, kanalja, gosenica zajedalska, prekleti pesjan, prismuk, pijandura, šleva, smrdljivi arnik, pilhar, pobalin, fantalin, vatelček krojaški, ti fičafajček, pohan čuk, špiceljček, lump, barabon, pankrt, cipa, šentmartinska požrtija. Purist naj se stran obrne, ko sliši z odra gnada, oštarija, kiklica, kamizola, tron, pošlatati, gavge, ohcet, korajža, špas, kompanjon, koreta, luštno, flinta, francoska muzika, obrajtati, koštati, kumrn, vse od njene branže, ja tisti...« Ni treba, da bi se strinjal z mnenjem profesorja Bajca, da je »tu ostvarjen naš žargon«, vsekakor pa je spričo vsega tega težko zagovarjati trditev, da n. pr. *jaga* deluje tuje, ker »stoji čisto nenadoma v knjižnem, neobarvanem govoru«.

Ravno tako imam pomisleke o Tvojih pomislekih glede moje »falstaffovščine«. Če bi ji Ti znal bolje prisluhni, bi videl, da ima tudi ona svoje stopnje in da je tisto, kar Ti grajaš kot slabost, mogoče njena krepost. Vzemimo »očetnjavo«. Tebi zveni neprijetno tudi iz Falstaffovih ust, čeprav jo, kakor

meniš Ti, uporablja kot »bahaško besedo«. Ne, dragi Branko, Falstaff se s to besedo ne baha, temveč ironizira tiste, ki se bahajo z njo! Ne smeš pozabiti, da je Falstaff poleg vsega drugega tudi živa komična antiteza fevdalnega junaštva in rodoljubja. In če je tako, kakšne besede, ako ne tiste, ki diše po naši polpretekli dobi in domoljubnih salonih, naj uporabi slovenski prevajalec, če hoče zares živo in sočno prevesti taka mesta, v katerih se debeli sir John norčuje iz lučnega domoljubja in junačenja? Podobna stvar je z onimi mesti, kjer debeli sir John filozofira. Ali ne čutiš, da tam ne razklada samo svoje pozemske modrosti, marveč da se obenem med vrsticami, v podtekstu norčuje tudi iz praznega sholastičnega umovanja? In da ravno zato — v mojem prevodu — namenoma uporablja tudi »učene« besede in fraze. Mednje spada tudi tista o časti, ki je »nedojemljiva«. Ne smemo pozabiti, da debeli sir John ni samo vagabund, marveč tudi plemič, ki se je šolal v Kolegiju sv. Trojice v Londonu. To se mora čutiti tudi iz njegove govornice, ki ni zmerom enaka, temveč ima, kakor sem že omenil, različne stopnje, od počestnega žargona do hote izbranih in učenih fraz — seveda vedno z ironičnim prizvokom.

In še nekaj. Praviš, da Ti je resnično nerazumljivo, da Henrik »v vlogi očeta (!) govori o Falstaffu, da ne zna drugega kakor rezati in žreti in ‚brezbožni fantalin‘. Pomisli, da govori v obešenjaški oštarijski družini pozno ponoči, pa Ti bo morda to manj nerazumljivo. Navzlic temu, da stoji v originalu »to eat« in »ungracious boy« Ali bi bilo po Tvojem boljše, če bi rekel n. pr. »nemilostni deček«?

Vendar dovolj o tem. Ne bi se rad spuščal prepodrobno v oceno Tvoje ocene, v kateri je tudi nekaj stvari, ob katerih sem se zamislil, n. pr. ali je moja razlaga imena »Tearsheet« pravilna ali ni, saj bi se rad omejil samo na tisto, kar je glede prevajanja klasičnih poetičnih tekstov v slovenščino resnično pomembno. Eno takih vprašanj je brez dvoma, v kakšen jezik naj prevajamo Shakespeara. Ti praviš: »... ali ga ne bi podajali v nekoliko starejšem, a vendar ‚ljudskem‘ jeziku, v takem, ki je bil pri nas — pred sto in več leti — splošno v rabi, preprosto zato, ker bi tako najbrž dramatično najbolj primerno podali originalni tekst in tudi poslušalcu (ali bralcu) najbolj določno zbudili občutek Shakespearovega načina izražanja.« Kaj pravzaprav misliš s tem, mi ni povsem jasno. Ako misliš, da je boljše, če n. pr. vratar srednjeveškega gradu vpraša: »Kdo naj povem da ste?« namesto »Koga pa naj najavim?« se strinjam s Teboj. Če bi moral izbirati zdajle med obema frazama, bi izbral prvo, ker se bolj prilega ne le Shakespearu, marveč tudi duhu mojega ostalega prevoda. Če pa misliš, da naj bi Shakespeara v celoti prevajali v jezik, ki je živel pred sto ali več leti (kolikor je res živel tudi izven knjig), Ti moram odločno oporekati, in sicer iz dveh razlogov. Prvič: tako zahtevne poetske tekste, kakor so Shakespearovi, je mogoče prevajati *samo* v vsestransko razvite jezike z bogatim besediščem. Takšna slovenščina, navzlic Prešernu, pred sto in več leti še ni bila, in kar priznamo, še danes v marsikaterem pogledu ni. Da je, bi najbrže bil tudi ta pogovor med nama nepotreben. Drugič: Shakespeara ne prevajamo samo za bralca, marveč tudi za poslušalca v gledališču. In če je tako, čemu naj bi ga mučil s jezikom izpred sto in več let, ki je sodobnemu ušesu tuj? V tem pogledu sem zvest Župančičevi tradiciji, ker sem globoko prepričan, da je zdrava in prava. Ali si se kdaj vprašal, zakaj drugi narodi, n. pr. Nemci,

navzlic Schleglovim prevodom vedno znova in znova prevajajo Shakespeara? Brez dvoma zato, ker čutijo potrebo po sodobnejših prevodih, ki bodo bližji nemškemu bralcu in poslušalcu. Jezik najnovejšega nemškega Shakespeara, ki ga je na novo prevedel Richard Flatter, gledališki človek in shakespeareolog, je daleč daleč od kakršnega koli arhaiziranja na račun jasnosti in preglednosti besedila. Ne rečem, da je Flatterjev prevod najbolj uspel, vseeno pa se vprašujem, zakaj naj bi Slovenci prevajali Shakespeara v jezik, kakršnega so govorili, kolikor so ga, pred sto in več leti, medtem ko Nemci, ki Shakespeara že imajo v jeziku, kakršnega so govorili pred sto in več leti, prevajajo tega avtorja v naj sodobnejšo nemščino? Navsezadnje pa, ali ni tudi Shakespeare pisal svojih del v jeziku svojih sodobnikov? Dragi Branko, tudi na to, kar delamo mi, lega prah. Kmalu bodo imeli tudi naši prevodi starinsko patino. In tedaj bo mogoče prišel kdo in rekel: Prevajajmo na novo. Kaj bi s tem jezikom izpred sto in več let.

Hi koncu še eno stvar. Gre za Shakespearov ritem. Tvoja zahteva, naj bi »tudi v prozi ohranil čim več ritma originala« ni pretirana, skrajno pretirano pa je, če greš in šteješ, koliko zlogov ima moj prozni tekst v slovenščini in koliko jih ima v angleščini. Mislim, da je treba dialog v drami presoјati po tem, koliko je tekoč, gibčen, prirodan, neprisljen, duhovit, dramatičen, govorljiv, ne pa po tem, ali je po številu zlogov enak originalu ali ne. Pri prevajanju proznega dialoga veljajo povsem drugi zakoni kakor pri prevajanju blankverzov. Koliko pa se ritem mojih blankverzov približuje ritmu Shakespearovih — pri tem pripominjam, da glede njihovega števila in njihove strukture med mojim prevodom in originalom skoraj ni razlike — to je drugo vprašanje. Ti meniš, da sem vprašanje Shakespearovega ritma načel, pa seveda ne rešil. Bajec — dovoli, da ga kot svojega zagovornika še enkrat citiram — pa meni, da je »vsekakor slovenski blankverz z Borom dobil svoj dokončni obraz«. In problem Shakespearovega blankverza je z drugo besedo problem Shakespearovega ritma. Kateri od vaju dveh ima prav, v to se ne bi rad spuščal. Le eno: doslej med poslušalci in igralci, ki so govorili moje blankverze, še nisem slišal pritožb. Nasprotno. O tem se lahko prepričaš tudi Ti sam, kadar prideš mednje. Mogoče pa tudi ne bi bilo napak, če bi si skušal moje blankverze prebrati s poudarki, ki jih rabim jaz. Tvoji so, kot veš sam, drugačni. Verjetno tudi od tod nesporazum med nama, vsaj glede ritma. Na priliko: ritem sledečih dveh besednih gnot: »Prosto pot, divjim vódam, narava!« in »Tvoj brat, sin, vsi — mrtví« izgubi vso svojo dinamiko in moč, ako ju prebereš: »Prosto pot, divjim vódam, narava!« in »Tvoj brat, sin, vsi — mftví«. Če si bral tako, in verjetno si, glede na jezikovno območje, v katerem živiš, ni čudno, če si bil nekoliko razočaran. Zato bi bilo prav, dragi Branko, če bi vprašanje ritma mojih prevodov iz Shakespeara, ki si ga načel, »pa seveda ne rešil«, poskušal znova načeti in tudi rešiti.

Prisrčno Te pozdravlja Tvoj

Matej Bor